

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

การเรียนและการสอนมักเป็นคำที่ใช้คู่กัน เรียงรวมกันว่า “การเรียนการสอน” ทั้งนี้เพราะคำทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการสอนและการเรียนต่างเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน การสอนเป็นการตั้งใจกระทำให้เกิดการเรียนรู้ และการสอนที่ดีย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้ และทักษะจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความหมาย มีคุณค่า เป็นการประหยัดเวลาและป้องกันการสูญเปล่า ดังนั้น ผู้สอนจึงควรมีความรู้บนพื้นฐานเกี่ยวกับการเรียนการสอน ทั้งในด้านความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ หลักการสอน หลักการเรียนรู้ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหลักการสอน กับหลักการเรียนรู้ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติ ทำให้การสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ (อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2546)

แนวทางแห่งอิสลามเป็นแนวทางสายกลางที่เสมือนทางเลือกที่ดีที่สุด สำหรับผู้ที่แสวงหาทางออกให้กับชีวิต ทั้งนี้เพราะอัลลอฮ์ ﷻ มีหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอานเป็นแม่แบบ มีท่านเราะสูล ﷺ เป็นผู้นำเอาหลักคำสอนดังกล่าวสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่สามารถสัมผัสได้ด้วยความเป็นจริงในการดำเนินชีวิต

เป้าหมายสูงสุดที่อัลกุรอานได้ประทานลงมาจากฟากฟ้า คือให้เคารพภักดีต่อเอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ และได้บังคับให้ศึกษาเรียนรู้ จะเห็นได้จากอายะฮ์แรกในอัลกุรอาน ﷻ ที่มายังนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งไม่เคยประทานลงมาก่อนหน้านี้ด้วยคำว่า อิกรออ (إِقرء) ในประวัติศาสตร์อิสลามจะเห็นว่าอิสลามเน้นการศึกษาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะการศึกษาเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องนำชีวิต เป็นประตูของความสำเร็จ และเป็นกุญแจแห่งอารยธรรม ไม่มีประชาชาติใดในโลกอันกว้างใหญ่ที่ปฏิเสธความสำคัญของการศึกษาเพราะต่างตระหนักดีว่าพวกเขาอาจดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุขหากปราศจากการศึกษาความจริงการศึกษานั้นไม่เพียงแต่จะมีความจำเป็นต่อมนุษย์เท่านั้นหากแต่ยังมีความสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อมวลลูก (สิ่งที่ถูกสร้าง) อื่น ๆ ของอัลลอฮ์ ﷻ อีกด้วย (อับราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546 : 1) การพัฒนาประชาชาติมุสลิมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งใน

ประวัติศาสตร์โลกอิสลามและการพัฒนามนุษย์นั้นก็คือ ด้วยการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะยกระดับคุณค่าของปัจเจกบุคคลและสังคม

อิสลามกับการศึกษาเป็นสิ่งที่คู่กันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้เพราะการที่จะรู้จักอิสลามจะต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ คือ การอ่าน การฟัง การสังเกต การคิด ไตร่ตรอง การทดลอง การฝึกอบรม และการนำความรู้มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจะมุ่งเน้นอะกิเดฮฺ อิบาเดฮฺ และคุณธรรมจริยธรรมที่มีรากฐานจากวะฮยูของอัลลอฮฺ ﷻ เพื่อสร้างความยำเกรงภักดีและเคารพสักการะต่อพระองค์เพียงผู้เดียวเท่านั้น

การศึกษาอิสลามเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่ต้องถือปฏิบัติอัลกุรอานนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ชาวชนมุสลิมทุกคนในประเทศไทยต้องได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามอย่างเสมอภาค มีความรู้ ยึดมั่น ศรัทธา และปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอิสลามเพื่อเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมและจริยธรรม (กรมวิชาการ, 2546 : คำปรารภ)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาไว้ว่า การศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ฉะนั้น ครูผู้สอนและผู้จัดการศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ที่นำและผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ช่วยเหลือส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนเพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ในการสร้างสรรค์ความรู้ของตนเอง

การจัดการเรียนรู้ตามสาระอิสลามศึกษาเป็นการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อนำไปดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

การเรียนรู้สาระอิสลามศึกษามีกระบวนการและวิธีที่หลากหลายซึ่งผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการของผู้เรียนซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเจริญเติบโตเป็นระยะ ๆ และต่อเนื่อง

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้นควรใช้รูปแบบและวิธีการที่หลากหลายและเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสนใจ เกิดความตระหนัก ความศรัทธายึดมั่น และสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามหลักการอิสลาม กระบวนการเรียนรู้เช่นนี้ ได้แก่ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในเรื่องอิบาดะฮฺกับจริยธรรมเป็นกิจวัตรประจำวัน และการเรียนรู้แบบบูรณาการสอดคล้องกับกระบวนการทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ลักษณะองค์รวม โดยการนำกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มสาระอิสลามศึกษา หรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนรู้กับผู้เรียน

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้มีหลายรูปแบบ ผู้สอนสามารถเลือกนำมาใช้หรือปรับใช้โดยคำนึงถึงสภาพและลักษณะของผู้เรียนเน้นผู้เรียนปฏิบัติตามการเรียนรู้ดังนี้ การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน เป็นการจัดประสบการณ์ตรง ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ รู้วิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเองอย่างเป็นระบบรู้จักวิธีการวางแผน คิดวิเคราะห์ ประเมินผลปฏิบัติงานด้วยตนเองและฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตาม

การจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เป็นวิธีการหรือพฤติกรรมที่จะช่วยให้ดำเนินเป็นกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ได้ผลงาน ความรู้และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ร่วมงาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 : 16 ; กรมวิชาการ, 2544 : 144)

การจัดกระบวนการเรียนรู้และเทคนิคการสอนอิสลามที่ท่านนบีได้ปฏิบัติมาแล้ว มีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งผู้สอนสามารถประยุกต์ใช้ เหมาะกับบริบทปัจจุบัน วิธีการเช่นนี้ได้แก่ การขำ หากท่านนบีเห็นว่าเรื่องใดมีความสำคัญ ท่านก็จะกล่าวขำหลาย ๆ ครั้งและบ่อยครั้งที่ท่านปฏิบัติเช่นนี้เพื่อบรรเทาเสาะหาเบาะฮ์เข้าใจสิ่งที่ท่านต้องการสอนอย่างถ่องแท้บางครั้งท่านนบีใช้วิธีการตั้งคำถามเมื่อท่านต้องการดึงดูดความสนใจของผู้เรียน บ่อยครั้งที่ท่านนบีได้ใช้เทคนิคการสอนแบบอุปมาในการสอนหลักการทางศาสนาแก่บรรดาเสาะหาเบาะฮ์ เพราะวิธีนี้จะทำให้พวกเขาเข้าใจหลักคำสอนได้อย่างแท้จริง มีครั้งหนึ่งท่านได้ใช้วิธีการสอนบทบาทสมมุติในขณะที่ท่านนบีกำลังนั่งอยู่กับบรรดาเสาะหาเบาะฮ์ มีชายคนหนึ่งได้สนทนากับท่านนบีเกี่ยวกับเรื่องศาสนา จากบทสนทนาและบทบาทสมมุติทั้งสอง ทำให้ดึงดูดความสนใจของเหล่าเสาะหาเบาะฮ์และทำให้เขาเข้าใจหลักคำสอนของท่านได้ดียิ่งขึ้น และท่านเคยใช้สื่อการเรียนการสอน ในการเรียนการสอนของท่านนบีนั้น บางครั้งท่านจะนำสื่อการเรียนการสอนมาใช้ เพื่อประกอบในการอธิบาย ให้ผู้เรียน (เสาะหาเบาะฮ์) เข้าใจบทเรียนได้ดียิ่งขึ้น (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546 : 19-21)

ในปัจจุบันประเทศมุสลิมส่วนใหญ่มีระบบการศึกษาอยู่สองระบบที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ทั้งสองระบบดังกล่าวนี้วางอยู่บนพื้นฐานปรัชญาที่ต่างกัน ด้วยเหตุนี้ เป้าหมายทางการศึกษาของทั้งสองระบบจึงแตกต่างกัน โดยปริยาย ระบบการศึกษาทั้งสองนี้คือ ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม (Traditional System) กับระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ (Modern System)

ในสังคมไทยเราก็เช่นกัน เรามีระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมและระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ บางสถาบันการศึกษาจะมีทั้งสองระบบ แต่จะเป็นอิสระต่อกัน เช่น ในกรณีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในช่วงเช้าจะเป็นระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม โดยจะสอนวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว ส่วนในตอนบ่ายก็จะเป็นระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ วิชาที่สอนเป็นวิชาสามัญ แม้ในปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามบางโรงเรียนได้ใช้หลักสูตรบูรณาการ แต่ก็มิอาจที่คว่นสรุปได้ว่า ผลผลิตของหลักสูตรบูรณาการนี้จะดีกว่าผลผลิตของหลักสูตรเดิม ที่แยกวิชา

ศาสนาและวิชาสามัญออกจากกัน ทั้งนี้เพราะหลักสูตรบูรณาการที่แท้จริงไม่ได้หมายถึงการรวม วิชาศาสนาและวิชาสามัญเข้าด้วยกันเพียงอย่างเดียว แต่หลักสูตรบูรณาการมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่า กัน (อิบราฮีม ฌรงค์รัชยาเขต, 1995 : 41 – 43)

ในปัจจุบันการศึกษาทั้งสองระบบ บรรดานักเรียน นักศึกษาที่มีความเก่งและฉลาด มักจะเลือกศึกษาแบบสมัยใหม่เพราะผู้ที่สำเร็จการศึกษาแบบสมัยใหม่จะได้ทำงานกับภาครัฐและ ได้ดำรงตำแหน่งที่สูง ๆ ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่จะ วนเวียนอยู่กับการเป็นครูสอนศาสนา อาจเป็นเพราะเหตุนี้เองที่ทำให้ผลผลิตทางการศึกษาแบบ ดั้งเดิมไม่สามารถที่จะเทียบเคียงกับผลผลิตทางการศึกษาแบบสมัยใหม่

ความจริงการศึกษาในทัศนะอิสลามนั้น เป็นการศึกษาแบบบูรณาการที่นำเอา วิชาการทางศาสนาและวิชาการทางโลกมาบูรณาการเข้าด้วยกัน การกลับสู่ระบบการศึกษาแบบ อิสลามที่แท้จริง จำเป็นที่จะต้องสร้างระบบการศึกษาใหม่ขึ้นมา ระบบการศึกษาใหม่นี้ต้องเป็น แบบบูรณาการที่บูรณาการทั้งสองระบบ การศึกษาเข้าด้วยกันยังมีระบบกฎเกณฑ์ และทั้งสอง ระบบจะแยกออกจากกันไม่ได้ ไม่ควรมีการแยกวิชาศาสนาออกจากวิชาสามัญหรือแยกวิชาสามัญ ออกจากวิชาศาสนา เพราะการศึกษาในอิสลามนั้นไม่ได้หมายถึง การศึกษาวิชาอัลกุรอานหรือ วิชาศาสนบัญญัติเพียงอย่างเดียวแต่หมายถึงการศึกษาทุกสาขาวิชาที่สอนตามทัศนะของอิสลาม (อิบราฮีม ฌรงค์รัชยาเขต, 2546 : 1)

เพื่อแก้ไขและปฏิรูปการจัดการศึกษาที่ปฏิบัติในประเทศมุสลิม โดยการพยายาม สร้างปรัชญาการศึกษาที่ครอบคลุมหลักการศาสนาอิสลามที่สูงส่ง และการศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับ ความเป็นจริงของโลกมนุษย์ สังคม และชีวิต (Hasan Langgulung, 1991 : 39) เพื่อให้สอดคล้อง กับยุคสมัย ไม่ว่ากาลเวลานั้นจะผ่านไป การที่จะสร้างความศรัทธาบนรากฐานที่คั่นนั้นมีหนทางที่ ทำได้หลายวิธีการด้วยกัน เช่น ทางด้านจิตใจให้สะอาดผ่องแผ้วด้วยอิบาดะฮ์ที่ถูกต้องตามหลักการ ของศาสนาโดยปฏิบัติตนให้อยู่ในระเบียบวินัย อีกทั้งดำเนินชีวิตไปตามแบบอย่างจริยวัตรของ ท่านนบี และอีกด้านหนึ่ง คือการปรับปรุงและส่งเสริมสร้างสังคมที่มีรากฐานมาจากหลักการที่อยู่ บนพื้นฐานจากอัลกุรอานและจากแบบอย่างคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นหลัก เพราะคำ สอนอิสลามเหมาะกับบริบททุกยุคทุกสมัยเป็นคำสอนที่ง่ายต่อการเข้าใจสอดคล้องกับเหตุผล และสติปัญญาของมนุษย์แล้วเป็นคำสอนที่ห่างไกลจากการเชื่อถือ โชคลาภและหลักการที่ฟุ้งเฟื่อง ลึกลับไร้เหตุผลอันไม่รับกับสติปัญญาของผู้คน (อิมรอน บินยูซุฟ, 2543 :33- 41)

ปัจจุบันนี้เราถือว่าเป็นสมัยการฟื้นฟูทางการศึกษา บรรดานักการศึกษามุสลิมต่าง พยายามที่จะย้อนกลับไปสู่ยุคของท่านนบี ﷺ สมัยดังกล่าวการศึกษามีระบบเดียวที่วิชาการศาสนา และวิชาการสามัญได้รับการบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ บรรดานักศึกษาเหล่านี้ได้ตระหนัก

ถึงเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี แต่การบูรณาการที่แท้จริงเป็นสิ่งที่ยากในทางปฏิบัติ เพราะมิใช่หมายถึง การรวมวิชาการต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ แม้วิชาการต่าง ๆ ได้รับความบูรณาการเข้าด้วยกัน แล้ว แต่สถานภาพของวิชาการต่าง ๆ นั้นจะไม่เท่าเทียมกัน วิชาการศาสนาจะมีสถานภาพที่สูงกว่า วิชาการอื่น ๆ ความพยายามในปัจจุบันที่ต้องการทำให้ทุกวิชามีสถานภาพที่เท่าเทียมกันนั้น เป็น แนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มปรัชญาวัตถุนิยม (Ashraf, 1985 : 6 อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546 : 111)

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการและกระบวนการเรียนรู้การสอนในสุเราะฮ์สุลุดฆมาน จะพบว่าลุดฆมาน อัลหะกีม ได้นำเสนอรูปแบบการอบรมการสอนแก่ลูก ๆ ของเขาสามหลักการใหญ่ ๆ ด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. หลักการสอนทางด้านความเชื่อ (อะกีดะฮ์) ต่ออัลลอฮ์
2. หลักการสอนทางด้านอิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์
3. หลักการสอนทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมอิสลาม

ความประเสริฐของหลักการสอนดังกล่าวนี้ อัลลอฮ์ ﷻ ทรงบันทึกไว้ในสุเราะฮ์ หนึ่งในสุเราะฮ์ที่ปรากฏในอัลกุรอาน ก็คือสุเราะฮ์สุลุดฆมาน แสดงให้เห็นความประเสริฐของ อัลกุรอาน (มีวะญูฮัต) ที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงประทานลงมาพันกว่าปีมาแล้ว เหมาะกับบริบทในยุค ปัจจุบันโดยถูกบันทึกไว้ในมัสมอมของผู้ท่องจำอัลกุรอาน (หาฟิซ) และมุศหฟ (คัมภีร์อัลกุรอาน) เป็น รัฐธรรมนูญแห่งชีวิตของประชาชาติทั้งมวล

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของสุเราะฮ์สุลุดฆมาน จึงสนใจที่จะ ทำการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักกระบวนการเรียนรู้การสอนอิสลามที่มีอยู่ในสุเราะฮ์นี้ให้กระจ่าง และเป็นแนวทางในการปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนในสังคมมุสลิมต่อไป

1.2 อัลกุรอาน อัลหะดีษ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 อัลกุรอาน อัลหะดีษที่เกี่ยวข้อง

1. หลักการของการสอนในการวิจัยนี้ คือ สารสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล แบบสร้างข้อสรุปประกอบการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญนักวิชาการมุสลิม ที่สามารถเป็นแนวทาง ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดี ซึ่งหลักการดังกล่าวได้ถูกกล่าวอยู่ใน คัมภีร์อัลกุรอาน โดยสรุปเป็นหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1.1 หลักการสอนทางด้านอะกีดะฮ์ต่ออัลลอฮ์ ﷻ

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾

(سورة لقمان : الآية 13)

ความว่า “และเมื่อลูกมาน ได้กล่าวแก่บุตรชายของตน ขณะทำการอบรมว่า “โอ้ ลูกรักของฉัน เธออย่าตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์เพราะแท้จริงการตั้งภาคีนั้นเป็นความ อธรรมอันใหญ่หลวงยิ่ง” (สุเราะฮ์ลูกมาน อายะฮ์ที่ 13)

จากอายะฮ์ข้างต้นตามที่สนะของอิบนุ กะษีร์ (Ibn Kathir, 1995 : 6/734) ได้ กล่าวไว้ว่า “ประกันแรกลูกมาน ได้สั่งสอนแก่ลูก ๆ ของเขาให้เคารพภักดี (อิบาดะฮ์) ต่ออัลลอฮ์ ﷻ องค์กรเดียว และห้ามตั้งภาคี (ชริก) กับสิ่งอื่นใด” ซึ่งจะสอดคล้องกับหะดีษบทหนึ่งที่มีการรายงาน มาว่า

((أي الذنب أعظم؛ قال : أن تجعل لله ندا وهو خلقك)) (رواه البخاري، 595/13:19)

ความว่า “บาปอันไหนที่ใหญ่ที่สุด? “ท่านได้ตอบว่า : “คือการที่ท่านได้ถือว่ามีสิ่ง อื่นเสมอเหมือนกับอัลลอฮ์ในขณะที่พระองค์ได้ทรงสร้างท่าน” (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1998 : 13/595)

1.2 หลักการสอนทางด้านอิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์ ﷻ

﴿يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ

الْأُمُورِ﴾ (سورة لقمان : الآية 17)

ความว่า “โอ้ลูกเอ๋ย เจ้าจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจงใช้กันให้กระทำความดี และจงห้ามปรามกันให้ละเว้นการกระทำความชั่วและจงอดทนต่อสิ่งที่ประสบกับ เจ้า แท้จริงนั่นคือส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่งคั่ง” (สุเราะฮ์ลูกมาน อายะฮ์ที่ 17)

อิมาม อัลกุฎฎีบีย์ (al-Qurtubi, 2002 :7/388) ให้ที่สนะ โดยการอธิบายอายะฮ์ ข้างต้นว่า “ ลูกมาน ได้สั่งสอนแก่ลูก ๆ ของเขาเกี่ยวกับความสำคัญของการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการดำรงการละหมาด (อิบาดะฮ์) แล้วเจ้าจงใช้กันให้กระทำความดีและเจ้าจงห้ามปรามกัน

ให้ละเว้นการทำความชั่ว เป็นการกระทำที่ใกล้ชิดระหว่างบ่าวกับพระเจ้า” ซึ่งมีหะดีษบทหนึ่งจาก การรายงานของอุมัร رضي الله عنه ได้บ่งบอกการทำความดี (อัลอิหฺसान) ของบ่าว

...قال : فاخبرني عن الاحسان. قال : ((أن تعبد الله كأنك تراه ، فإن لم تكن تراه فإنه يراك...)) (رواه مسلم ، 177/1:2001)

ความว่า “แล้วเขากล่าวว่า ดังนั้น ท่านจงชี้แจงเกี่ยวกับการ อิหฺसान” ท่านบิตอบว่า “ท่านต้องภักดี (การทำอิบาดะฮฺ) ต่ออัลลอฮฺเสมือนท่านเห็นพระองค์ หากท่านไม่สามารถที่จะเห็นพระองค์ แท้จริงแล้วพระองค์ทรงเห็นท่าน” (บันทึกโดย Muslim, 2001 : 1/177)

1.3 หลักการสอนทางด้านจริยธรรมต่ออัลลอฮฺ ﷻ

﴿ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴾ (سورة لقمان : الآية 14)

ความว่า “และเราได้สั่งแก่มวลมนุษย์เกี่ยวกับบิดามารดาของเขาได้ อุมัรรักษาอ่อนเพลียครั้งแล้วครั้งเล่า และการหย่านมของเขาในระยะเวลาสองปี เจ้าจงขอบคุณข้าและบิดามารดาของเจ้า ยังเรานั้นคือการกลับไป” (สุเราะฮฺลุกมาน อายะฮฺที่ 14)

จากอะฮฺฮะซุซังตัน วะฮฺบะฮฺ อัซฮฺุไฮลีย์ (Wahbah Azzuhaili, 1998 : 21/ 146) ได้บรรยายอธิบายอายะฮฺนี้ว่า “อัลลอฮฺได้สั่งให้มนุษย์ทำความดีด้วยการเคารพต่อบิดามารดาอย่างสม่ำเสมอพร้อมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของทั้งสองและอย่าลืมทำความดีต่อมารดา เพราะเป็นผู้ที่ให้กำเนิดบุตร ด้วยความอ่อนเพลียครั้งแล้วครั้งเล่า เริ่มจากตั้งครรภ์จนคลอด หลังจากนั้นได้ให้น้ำนมภายในระยะเวลาสองปีเต็ม พร้อมทั้งดูแลด้วยความอบอุ่น”

((البر حسن الخلق والإثم ما حاك في نفسك وكرهت أن يطلع عليه الناس)) (رواه مسلم ، 2001 : 8/352)

ความว่า “ความดีนั้นคือ กริยามารยาทที่ดี และบาปนั้นคือ สิ่งที่ทำให้สงสัย คลางแคลงในจิตใจของท่านและท่านไม่ชอบที่คนอื่นรู้เห็นในการกระทำสิ่งนั้น” (บันทึกโดย Muslim, 2001 : 8/352)

2. กระบวนการของการสอน คือ ลักษณะลำดับขั้นตอนของรูปแบบหรือวิธีการของการสอนลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีคุณลักษณะการสอนในอิสลามจะมีสามประการดังต่อไปนี้

2.1 ด้านสติปัญญา โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ตะอูลิมี” (تعليم) หมายถึงการได้รับความรู้จากการถ่ายทอดหรือประสบการณ์ซึ่งรวมถึงความรู้ทางโลกและทางธรรม ควบคุมจิตใจภายใต้จิตสำนึกถึงอัลลอฮ์ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้ว่า

﴿ يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْتَقَالِ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾ (سورة لقمان : الآية 16)

ความว่า “โอ้ลูกเอ๋ย เจ้า (หากว่าความผิดนั้น) มันจะหนักเท่าเมล็ดผักกาดเมล็ดหนึ่ง มันจะซ่อนอยู่ในหิน หรืออยู่ในชั้นฟ้าทั้งหลายหรืออยู่ในแผ่นดิน อัลลอฮ์ก็จะทรงนำมันออกมา แท้จริง อัลลอฮ์เป็นผู้ทรงเมตตา ผู้ทรงรอบรู้อยิ่ง” (สุเราะฮ์ลุกมาน อายะฮ์ที่ 16)

อิมาม อัลบะฆะวะวี (Imam al-Baghawi, 1997 : 6/289) ได้บรรยายอธิบายอายะฮ์ข้างต้นว่า อายะฮ์นี้ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่การกระทำของบ่าวเล็กหรือใหญ่ขนาดไหนก็ตามอัลลอฮ์ ﷻ เป็นผู้ทรงรอบรู้”

((خيركم من تعلم القرآن وعلمه))

(رواه الترمذی، 2001 : 326/7)

ความว่า “จากอุษมาน แท้จริงท่านเราะฮ์ลุล ﷻ กล่าวว่า “ผู้ที่ดีที่สุดในพวกท่าน คือผู้ที่ศึกษาอัลกุรอานและสอนอัลกุรอาน” (บันทึกโดย al-Tirmidhi, 2001 : 7/326)

2.2 ด้านจิตใจ (รูฮียะฮ์) โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ตารีบียะฮ์” (تربية) หมายถึง การเลี้ยงดูเพื่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านร่างกายตามความเหมาะสมของวัย และการอบรม การขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์และมีจริยธรรมที่ดีงาม ควบคุมจิตใจภายใต้จิตสำนึกถึงอัลลอฮ์ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴾ (سورة لقمان : الآية 17)

ความว่า “ไอ้ลูกเอ๊ย เจ้าจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจงใช้กันให้กระทำความดี และจงห้ามปรามกันให้ละเว้นการกระทำความชั่วและจงอดทนต่อสิ่งที่ประสบกับเจ้า แท้จริงนั่นคือส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่งคั่ง” (สุเราะฮ์สุลฎมาน อายะฮ์ที่ 17)

อิมาม อัลคุรฎูบี (Imam al-Qurtubi, 2002 : 7/388) ได้บรรยายอธิบายอายะฮ์ข้างต้นว่า “ลูกหลานได้สั่งสอนแก่ลูก ๆ ของเขาเกี่ยวกับความสำคัญของการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการดำรงการละหมาด (อิบาดะฮ์) แล้วเจ้าจงใช้กันให้กระทำความดีและเจ้าจงห้ามปรามกันให้ละเว้นการกระทำความชั่ว” ในอายะฮ์นี้เช่นกัน สัยยิด กุฎบุ (Sayyid Qutb, 1982 : 5/2790) ได้กล่าวว่า “เจ้าจงอดทนต่อสิ่งที่ประสบกับเจ้าในการเผยแผ่แนวทางของอัลลอฮ์” ซึ่งมีหะดีษบทหนึ่งได้บ่งบอกความสำคัญในการดูแลลูก ๆ ด้วยการละหมาด (อิบาดะฮ์) ว่า

((مروا اولادكم بالصلاة وهم ابناء سبع سنين واضربواهم عليها وهم ابناء عشر وفرقوا بينهم في المضاجع) (رواه ابو داود، 2001 : 465/1)

ความว่า “จงสั่งลูก ๆ ของท่านให้ดำรงละหมาดเมื่อเขาเหล่านั้นอายุได้เจ็ดปีและจงเมียนพวกเขาหาก (พวกเขาไม่ดำรงละหมาด) เมื่อพวกเขาอายุได้สิบปี และจงแยกห้องนอนระหว่างพวกเขา” (บันทึกโดย Abu Dawud, 2001 : 1/465)

2.3 ด้านพฤติกรรมและทักษะโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ตะอูดีบ” (تأديب) หมายถึง การฝึกฝน อบรมให้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีระเบียบวินัยพร้อมที่จะมุ่งสู่การปฏิบัติจริยวัตรประจำวันในสังคมอย่างสงบสุข อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ (سورة لقمان : الآية 18)

ความว่า “และเจ้าอย่าหันแก้ม (ใบหน้า) ของเจ้าให้แก่ผู้คนอย่างโสมและอย่าเดินไปตามแผ่นดินอย่างไร้มรรยาท แท้จริง อัลลอฮ์มิทรงชอบทุกผู้หยิ่งจองหอง และผู้คุยโวโอ้อวด” (สุเราะฮ์สุลฎมาน อายะฮ์ที่ 18)

((إذا أدب الرجل أمته فأحسن تأديبها وإذا علمها فأحسن تعليمها ثم أعتقها فترزقها كان له أجران وإذا آمن بعباسي ثم آمن بي فله أجران والعبد إذا اتقى ربه وأطاع مواليه فله أجران)) (رواه البخاري، 1998 : 153/9)

ความว่า “เมื่อชายใดอบรมทาสหญิงของเขาก็จงอบรมนางให้ดีที่สุดและเมื่อเขาสอนความรู้แก่นาง ก็จงให้ความรู้ที่ดีที่สุดแก่นาง หลังจากนั้นเขาก็ได้ปลดปล่อยนางให้เป็นอิสระและสมรสกับนาง เขาจะได้รางวัลตอบแทนสองประการและ ถ้าหากว่าเขาได้ศรัทธาต่อนบีอิซาอยู่ก่อนแล้ว และต่อมาได้ศรัทธาต่อฉันเขาก็ได้รับรางวัลตอบแทนสองประการ และเมื่อทาสศรัทธาต่อผู้อภิบาลของเขาและเชื่อฟังนายของเขาเขาก็จะได้รางวัลตอบแทนสองประการ” (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1998 : 9/153)

1.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการและกระบวนการเรียนรู้การสอนที่มีอยู่ในสุเราะฮ์ลุกมาน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ออกเป็นสามประเภท ดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง ตำราปฐมภูมิ

ตำราที่อธิบายอัลกุรอาน (ตัฟซีร์) ได้แก่

1. “Jami ‘al-Bayan ‘At Ta’ wil Aayi al-Qur’an” เป็นที่รู้จักกันดีในนามตัฟซีร์ อัญญาอะบะรียฺ ของอิหม่าม Abi Ja ‘far Mahammaad Bin Jarir al-Tabari , (เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 310) ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านตัฟซีร์ หะดีษ และประวัติศาสตร์ เป็นบุคคลแรกที่ให้คำอธิบายอัลกุรอานทีละคำอย่างเป็นระเบียบ ซึ่งตัฟซีร์ของท่านมีลักษณะเด่นดังนี้

1) ยึดหลักในการอธิบายโดยการถ่ายทอดแบบมะอฺยูร ที่มาจากท่านเราะฮ์ลุลบรรดาสะหาบะฮ์และตาบียีน

2) ยึดสายรายงานต่างๆในการรายงานหะดีษ

3) ให้ความสำคัญในการชี้แนะด้วยความคิดเห็นต่างๆของบรรดาอุละมาอ์และการตัจญีหฺ (การทำให้มีน้ำหนัก)

4) กล่าวถึงรูปแบบต่างๆ ของการอิอรอบ (إعراب)

2. “Tafsir al- Qur’an al-‘Azim” เป็นที่รู้จักกันดีในนามตัฟซีร์ อิบนุกะษีร์ ของอิหม่าม Abi al-Fida’ Isma ‘il Bin ‘Amr Kathir (เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 774) ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านหะดีษ ตัฟซีร์ และประวัติศาสตร์ ตำราตัฟซีร์เล่มนี้นับเป็นตำราที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่รู้จัก

กัณฑ์ในบรรดาอุลละมาอ์ ถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญรองต่อจากคัมภีร์ของท่าน อิบน์ญะรียร์ อักฎาะบะรียฺ ในฐานะที่เป็นคัมภีร์บิลมะอูรูรฺที่เน้นในการรวบรวมความเห็นของบรรดาเหล่าเศาะหาบะฮฺ และ ตาบียีนในการอธิบายอัลกุรอาน ซึ่งพอสรุปได้ว่า วิธีการอธิบายของท่านมีดังนี้

- 1) เริ่มต้นด้วยการกล่าวอายะฮ์อัลกุรอาน และอธิบายด้วยถ้อยคำที่เข้าใจง่าย
- 2) รวบรวมอายะฮ์ที่มีความหมายทำนองเดียวกันมาอธิบาย
- 3) ยกหลักฐานจากหะดีษมัรฟูอ์และหะดีษเมากูฟ (การพาดพิงถึงท่านนบี)

ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับอายะฮ์อัลกุรอาน

- 4) อธิบายคำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนกัน ด้วยคำกล่าวของเศาะหาบะฮฺ

ตาบียีนและอุลละมาอ์สะลัฟ

5) การอธิบายของท่านจะยึดหลักสายรายงานหรือการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่ง ไปยังอีกบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นการอธิบายโดยวิธีอธิบายแบบมะอูรูรฺ กล่าว คือ ท่านได้เน้นเรื่องความ ถูกต้องของสายรายงาน

3. “Ma ‘alim al-Tanzil” ของ al-Baghawi (เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 778) เป็นตำรา คัมภีร์ที่เน้นหนักในเรื่องสาเหตุและเงื่อนงำของการประทานอายะฮ์แต่ละอายะฮ์มีที่มาที่ไปอย่างไร ซึ่งประเด็นทั้งหมดนั้นผู้เขียนได้ให้ความสำคัญ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจและเข้าถึงแก่นแท้ของ ความต้องการของอายะฮ์อัล-กุรอาน

4. “Fi Zilal al-Qur’ an” ของ Sayyid Qutb (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 1386) เป็นตำราคัมภีร์ร่วมสมัยที่ผู้แต่งเน้นในเรื่องการชี้แจงด้วยบทที่ให้ประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชีวิตความเป็นอยู่ ของมุสลิม และได้ชี้แจง แนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงด้วยบทอัลกุรอานกับ เหตุการณ์ร่วมสมัย และนอกจากนั้นท่านก็ยังได้ชี้แจงความสัมพันธ์ระหว่างอายะฮ์อัลกุรอานที่เป็น ศาสนบัญญัติ ไม่ว่าจะเป็นคำสั่งหรือข้อห้ามกับหลักการศรัทธา

5. “Tafsir Munir” ของ Wahbah ‘Azzuhaili เป็นตำราคัมภีร์ร่วมสมัยหรือ สมัยใหม่เหมาะกับบริบทปัจจุบัน ผู้เขียนได้พูดถึงองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพราะผู้เขียนชำนาญในเรื่อง ฟิกฮ์กับอุศูลฟิกฮ์ การอธิบายของท่านได้ครอบคลุมทางด้านอะกีดะฮ์ อิบาดะฮ์ และ จริยธรรม การเขียนท่านเป็นภาษาสมัยใหม่และสำนวนที่เข้าใจง่ายในการอ่าน

6. ตำราหะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการเรียนรู้ในอิสลามทางด้าน อะกีดะฮ์ อิบาดะฮ์ และจริยธรรม การค้นหาหะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะยึดหนังสือหะดีษทั้ง 8 เล่ม ได้แก่ เศาะเหียะฮ์อัลบุคอรีฮ์ เศาะเหียะฮ์มุสลิม สุนันอบิดาวูด สุนันอัตติรมิซียฺ สุนัน อันนะซาอียฺ สุนันอับนิมาญะฮ์ สุนันอัลดารีมีฮ์ มุสนัดของอิมามอะหมัด

ประเภทที่สอง ตำราทั่วไป (ทฤษฎี)

ตำราที่เกี่ยวกับอะกีดะฮ์ อิบาเดฮ์ และจริยธรรม ซึ่งจะกล่าวถึงเพียงบางส่วน ดังนี้

1. “Kitab al-Tauhid” ของ Imam Muhammad Bin ‘Abd al-Wahhab (เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 1206) ซึ่งแนวทางการเขียนของผู้แต่งนั้น ท่านได้พยายามที่จะให้หนังสือของท่านครอบคลุมด้วยเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องอะกีดะฮ์ที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องรู้พร้อมทั้งอ้างอิงหลักฐานในเรื่องดังกล่าวจากอัลกุรอาน อัลหะดีษ และคำกล่าวต่าง ๆ ของบรรดาสะลัฟพอสังเขป ซึ่งผู้แต่งได้เรียบเรียงในเรื่องดังกล่าวออกเป็น 66 บท พร้อมอธิบายโดยการนำอายะฮ์ อัลกุรอาน อัลหะดีษ และอะฮ์ร่าตต่าง ๆ ด้วยสำนวนและประโยคที่ชัดเจน ในบางครั้งได้นำบางอายะฮ์อัลกุรอานมาอ้างอิงโดยปราศจากหัวข้อเรื่องในตอนท้ายสุดของทุก ๆ บท ผู้แต่งจะจบด้วยการสรุปเรื่องต่าง ๆ โดยการวิเคราะห์จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้สนับสนุนทัศนะของผู้แต่งด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เป็นความสามารถที่โดดเด่นในการเข้าถึงแก่นแท้ของหลักฐานต่าง ๆ

2. “al- Ibadah fi al –Islam” ของ Yusuf al-Qaradawi ซึ่งแนวทางการเขียนของท่านนั้นได้อ้างอิงหลักฐานที่ว่าอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและอัลหะดีษ พร้อมกับสิ่งที่ได้รับการรายงานจากบรรดาสะหะบะฮ์ของท่านนบีและผู้ที่เกี่ยวข้องที่เจริญรอยตามพวกเขาเหล่านั้นมาสนับสนุนทัศนะที่ผู้แต่งได้กล่าวมา ท่านได้พยายามจะให้หนังสือของท่านครอบคลุมด้วยเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องอิบาดะฮ์ที่มนุษย์มีความต้องการในปฏิบัติต่อชีวิตประจำวัน เช่น การละหมาด การบริจาคซะกาต การถือศีลอด การทำพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮ์ (สำหรับผู้ที่มีความสามารถ) และอื่น ๆ

3. “Akhlaq al-Islam” ของ Yusuf al – Qaradawi ซึ่งแนวทางการเขียนของท่านนั้นได้อ้างอิงจากอัลกุรอาน และอัลหะดีษ พร้อมกับสิ่งที่ได้รายงานจากบรรดาสะหะบะฮ์ของท่านนบีและจากบรรดาภรรยาของท่านนบี จงกระหันท่านหญิงอาอิชะฮ์ได้กล่าวว่า “ความประพฤติของเราะฮ์ลุส ﷺ คืออัลกุรอาน” ในหนังสือเล่มเดียวกัน ท่านได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมในอิสลาม เช่น จริยธรรมต่อเราะฮ์ลุส บิดามารดาต่อผู้พี่และอื่น ๆ

4. “Asas-Asas Pendidikan Islam” ของ Hasan Langgulung ซึ่งแนวทางการเขียนของท่านโดยภาพรวมแล้วจะพูดถึงเกี่ยวกับหลักสูตรทั่วไป การประเมิน การบริหารแบบแผนการศึกษา สื่อการสอนและรูปแบบการศึกษาอีกทั้งวางหลักการต่าง ๆ อีกด้วย แล้วท่านยังได้กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาอิสลามในหนังสือเล่มเดียวกันที่เกี่ยวข้องกับความรู้ศาสนาครอบคลุมความรู้ในด้านบทบัญญัติ หลักการศรัทธาและคุณธรรมจริยธรรม

5. “ Minhaj Tadris al-Mawad ‘Assari-ah ” ของ Ali Ahmad Madkur ซึ่งแนวทางการเขียนของท่านจะพูดถึงเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้อิสลามศึกษาโดย

ภาพรวมแล้วผู้เขียนได้แบ่งตามสาระการเรียนรู้อิสลามแต่ละบท เช่น สาระเรียนรู้วิชา อัลกุรอาน สาระเรียนรู้ประวัติศาสตร์อิสลามและอื่น ๆ

6. “Turuku Tadris al-Tarbiyah al-Islamiyah” ของ Abid Tawfiki al-Hasimi ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการอิสลามศึกษา ซึ่งผู้เขียนได้เน้นเป้าหมายการศึกษาอิสลาม แนวทางแต่ละสาระการเรียนรู้พร้อมด้วยสื่อการเรียนการสอนกับโครงสร้างพร้อมยกตัวอย่างต่าง ๆ

ประเภทที่สาม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการ تربีเยฮ์อิสลามียะฮ์

1. “Surah Luqman Mendidik Anak Cemerlang” ของ Abdul Rashid Ahmad, งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาวิชาดฟลีร์ มหาวิทยาลัยมาลายา ณ กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นงานวิจัยที่กล่าว การอบรมการสอนแก่ลูก ๆ เป็นเรื่องราวที่มีอยู่ในอัล-กุรอาน ซึ่งผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหา 5 บทด้วยกัน บทแรกความเป็นมาของสุเราะฮ์ ลุกมาน ส่วนบทต่อไปเกี่ยวกับการ تربีเยฮ์ทางด้านอะกีดะฮ์ อิบาคะฮ์ จริยธรรม และบทสรุป ที่สำคัญผู้วิจัยได้ยกหลักฐานที่บ่งบอกถึงผลสะท้อนในทุกด้านที่ได้กล่าวในงานวิจัยและได้ประยุกต์ใช้แนวคิดต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยยกมา

2. การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นหนึ่งเดียวของอัลลอฮ์ ในสุเราะฮ์อัล อิคลาศ ของมุฮัมมัดคยานี บากา งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ความเป็นหนึ่งของอัลลอฮ์ ศึกษาเกี่ยวกับเตฮีด โดยเฉพาะ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ด้าน ด้านเตฮีดรูบูบียะฮ์ เตฮีดอูลูฮียะฮ์ และเตฮีดอัล อัสมาอูวศิฟาท ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบทัศนะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเตฮีดที่กล่าวมาข้างต้น

3. นุกูล ชูนุ้ย (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาการใช้หลักสูตอิสลามศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 2 พบว่า

1) ปัญหาการใช้หลักสูตอิสลามศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 2 มีปัญหาหลายด้าน ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมนักเรียน ด้านการวัดและประเมินผล ในภาพรวมมีปัญหายุ่งยากในระดับปานกลาง โดยมีปัญหาด้านสื่อการเรียนการสอนมากที่สุด

2) บุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 2 มีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 เป็นรายด้าน 5 ด้าน และในภาพรวม จำแนกตามสถานภาพ และวุฒิการศึกษาไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาจำแนกตามประสบการณ์ในการทำงาน บุคคลเหล่านี้มีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตร ในด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนแตกต่างกัน ส่วนบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดต่างกัน มีทัศนคติต่อปัญหาการใช้หลักสูตรในด้านบุคลากร ด้านการวัดผลประเมินผล และโดยภาพรวมแล้วแตกต่างกัน

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสุเราะฮ์ลุกมาน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการและกระบวนการเรียนรู้ที่ปรากฏในสุเราะฮ์ลุกมาน
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักการและกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากสุเราะฮ์ลุกมานในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนราธิวาส

1.4 ความสำคัญและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน และนำหลักการสอนที่วิเคราะห์ไปบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทต่อไป
2. นำข้อมูลประยุกต์ใช้ตามหลักแนวคิด วิธีการอบรม และหลักการสอน ของลุกมาน อัลหะกีม ตามหลักการสอนในอิสลาม เพื่อพัฒนาศักยภาพประชาชาติมุสลิม
3. เป็นแนวทางพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนราธิวาส ตามกรอบแนวคิดของอิสลาม

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักการเรียนรู้และการสอนใน
 สุเราะฮ์สุลฎุมานโดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักการและกระบวนการเรียนรู้ในสุเราะฮ์สุลฎุมานเท่านั้น
2. ศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดของหลักการและกระบวนการเรียนรู้และการสอน
 อิสลามจากหนังสืออธิบายอัลกุรอานที่เขียนโดยนักปราชญ์มุสลิมและหนังสือวิชาการต่าง ๆ ที่
 เกี่ยวกับอิสลามศึกษา
3. ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัด
 นราธิวาส
4. ศึกษากรณีการประยุกต์ใช้หลักการและกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จาก
 สุเราะฮ์สุลฎุมานในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนราธิวาส

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นไว้ ดังนี้

1. การแปลความหมายของอัลกุรอาน ผู้วิจัยยึดคัมภีร์อัลกุรอานฉบับแปลเป็น
 ภาษาไทยของสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับที่จัดพิมพ์ขึ้น โดยศูนย์กษัตริย์ฟาอีดเพื่อการพิมพ์
 คัมภีร์อัลกุรอานแห่งนครมาดีนะฮ์ปีฮิจเราะฮ์ศักราช 1427
2. การอ้างอิงอัลกุรอานจะใช้มาตรฐานการอ้างอิงโดยระบุชื่อสุเราะฮ์และลำดับอายะฮ์
3. การอ้างอิงอัลหะดีษ ผู้วิจัยจะอ้างอิงด้วยบทอัลหะดีษและคำแปลพร้อมระบุชื่อ
 ผู้รายงาน ปีพิมพ์ เล่มที่ และเลขหน้า
4. อะษัรหรือวาหะของอุละมาอ์ที่ได้อ้างในงานวิจัย ผู้วิจัยจะระบุแหล่งที่มา
 เหมือนกับการอ้างอัลหะดีษ
5. การกล่าวนามบุคคลในงานวิจัยผู้วิจัยจะใช้นามที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย
6. การเขียนประวัติของบุคคลต่าง ๆ ที่ปรากฏในงานวิจัยผู้วิจัยจะเขียนประวัติมา
 พอสังเขปเท่านั้น
7. การอธิบายศัพท์ที่สำคัญที่ปรากฏในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะอธิบายในเชิงอรรถ
8. ข้อมูลที่ได้จากหนังสือหรือตำราต่าง ๆ ผู้วิจัยจะอ้างถึงด้วยวิธีการเขียน นาม ปี
 โดยมีชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้าที่ใช้อ้างอิงในเครื่องหมายวงเล็บ ซึ่งจะใช้ปีพุทธศักราช

สำหรับหนังสือภาษาไทย และปีคริสต์ศักราชสำหรับหนังสือต่างประเทศ และถ้าหากผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญควรอ้างอิงเพิ่มเติมผู้วิจัยจะเขียนไว้เชิงอรรถ

9. การเทียบอักษรอาหรับและศัพท์ด้านอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปีพุทธศักราช 2536

10. การแปลตำราหนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยจะแปลความหมายโดยภาพรวมและจะพยายามรักษาความหมายของข้อความเดิมเอาไว้ให้มากที่สุด

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

หลักการและกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายเป็นเครื่องมือที่จะนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร ในที่นี้หมายถึง หลักการและกระบวนการเรียนรู้ที่ปรากฏในสุเราะฮ์สุลฎมาน

สุเราะฮ์สุลฎมาน หมายถึง บทหนึ่งในคัมภีร์อัลกุรอาน ประกอบด้วย 34 โองการ มีเนื้อหาที่กล่าวถึงหลักการและกระบวนการสอนของปราชญ์ผู้หนึ่งที่มีชีวิตในสมัยนบีมูฮัมมัด มีนามว่า ลุกมาน

การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำหลักการและกระบวนการเรียนรู้ในสุเราะฮ์สุลฎมาน ไปปฏิบัติใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนราธิวาส

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หมายถึง โรงเรียนที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนแห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช 2525 กระทรวงศึกษาธิการที่ปัจจุบันได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสามัญ มาตรา 15(1) และ 15(2) ที่เปิดทำการสอนวิชาศาสนาอิสลามและวิชาสามัญ หรือวิชาชีพควบคู่กัน ในจังหวัดนราธิวาส

1.8 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการเขียนวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้สัญลักษณ์ ดังนี้

1. ﷺ อ่านว่า “สุบฮานะฮ์สุวาตะอาลา” เป็นคำสรรเสริญต่อเอกอัลลอฮ์ แปลว่า อัลลอฮ์ผู้ทรงมหาวริสุทธิ์

2. ﴿﴾ อ่านว่า “คือถลัดลอสูอะลัซฮิวะสลัลัม” เป็นคำสรรเสริญและคูอาอ์แต่ ท่านนบีมุฮัมมัด แปลว่า ขออัลลอฮ์ ﴿﴾ ทรงสดุดีและให้ความสันติสุขแก่ท่าน
3. ﴿﴾ อ่านว่า “เราฎิยัลลอสูอันฮู” เป็นคำขอคูอาอ์แต่เศาะหาบะฮ์ แปลว่า ขอให้อัลลอฮ์ ﴿﴾ ทรงพอพระทัยต่อท่าน
4. ﴿﴾ ﴿﴾ อ่านว่า วงเล็บปีกกาจะใช้สำหรับอายะฮ์อัลกุรอาน
5. (( )) อ่านว่า วงเล็บคู่จะใช้สำหรับตัวบทอัลหะดีษ

1.9 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.9.1 รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยหลักการและการบวนการเรียนรู้ในสุเราะฮ์สุลุดมาน ศึกษากรณีการประยุกต์ใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดนราธิวาส เป็นการศึกษาเชิงผสมวิธี (Mixed Research) ผสมกับการใช้ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักการและแนวคิดการจัดการเรียนรู้การสอนในช่วงชั้นที่ 4 (ชานะวีย์) ตามสุเราะฮ์สุลุดมาน จำนวน 5 โรงเรียน ซึ่งจะสัมภาษณ์บุคลากรในโรงเรียนประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระ ครูผู้สอนรายวิชา

1.9.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระ ครูผู้สอนรายวิชา ที่เป็นครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดนราธิวาส จำนวน 35 คน จากสามโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนคารุสตาลาม โรงเรียนอัสด็กรียะห์ อิสลามียะห์ และโรงเรียนแสงธรรมวิทยาโรงเรียนนุรุดดีน(ตากใบ) โรงเรียนรอมานีเย เป็นโรงเรียนที่มีนักเรียน 1,000 คนขึ้นไป เป็นโรงเรียนขนาดกลางกับขนาดใหญ่ รายละเอียดตามตารางดังนี้

ตาราง 1 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างของหัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระ และครูผู้สอนรายวิชา จำแนกตามโรงเรียนที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ชื่อโรงเรียน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง			รวม
	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ	หัวหน้ากลุ่มสาระ	ครูผู้สอนรายวิชา	
คารุสศาลามลาม	1	3	3	7
แสงธรรมวิทยา	1	3	3	7
อัครเกียรติยศฯ	1	3	3	7
นุรุคคีน	1	3	3	7
รอมานีเย	1	3	3	7
รวม	5	15	15	35

ดังนั้น ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยทั้งหมด ประกอบด้วย หัวหน้าฝ่ายวิชาการ จำนวน 5 คน หัวหน้ากลุ่มสาระ จำนวน 15 คน และครูผู้สอนรายวิชา จำนวน 15 คน รวมทั้งสิ้น 35 คน

1.9.3 เครื่องมือในการวิจัย

1. แบบของเครื่องมือ

เครื่องมือการวิจัยที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อนำไปใช้สัมภาษณ์กับหัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระ และครูผู้สอนรายวิชา เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการเรียนการสอนในสุเราะฮุลุกมาน 3 ด้าน คือ หลักการด้านอะกีดะฮุ หลักการด้านชะรีอะฮุ และหลักการด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการจัดการเรียนรู้ในสุเราะฮุลุกมาน : ศึกษากรณีการประยุกต์ใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนครราชสีมา แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. ด้านหลักการจัดการเรียนการสอน
2. ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้

2. วิธีสร้างเครื่องมือ

วิธีการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างแบบสัมภาษณ์
2. จัดทำแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการเรียนรู้ในสุเราะฮ์สุลฎัน ศึกษาศาสตร์การประยุกต์ใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในจังหวัดนราธิวาส 3 ด้าน คือ ด้านหลักการศรัทธา ด้านชะรีอะฮ์ ด้านคุณธรรมจริยธรรม
3. นำแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างที่เสร็จแล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
4. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุง แล้วนำไปทดลองสัมภาษณ์บุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยจำนวน 1 ครั้ง
5. นำแบบสัมภาษณ์ที่ทดลองแล้วมาปรับปรุงข้อความอีกครึ่งหนึ่งแล้วจึงนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

1.9.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

1.9.4.1 ภาคเอกสาร

ศึกษาข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการเรียนรู้ การสอนของลูกหลาน อัลหะกิมที่มีอยู่ในบรรดาธิบายอัลกุรอานและอัลหะดีษ ตลอดจนทัศนคติต่าง ๆ ของบรรดาอุละมาอ์ที่ได้อธิบายอะฮ์ลุซซุนนะฮ์เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการเรียนรู้และการสอนในสุเราะฮ์สุลฎัน

เมื่อศึกษาอัลกุรอาน อัลหะดีษและประวัติศาสตร์การศึกษาอิสลามแล้ว ได้แยกหลักฐานดังกล่าวเป็นหมวดหมู่ตามหลักการและกระบวนการเรียนรู้และการสอนในอิสลามที่กล่าวไว้ในสุเราะฮ์สุลฎัน ได้แก่

1. ศึกษาแนวคิดหลักการและกระบวนการเรียนรู้ และการสอนในสมัยท่านนบี มุฮัมมัด ﷺ
2. ศึกษาแนวคิดหลักการและกระบวนการเรียนรู้ และการสอนในสมัยของเศาะหาบะฮ์

3. ศึกษาแนวคิดหลักการและกระบวนการเรียนรู้ และการสอนในสมัยของราชวงศ์ต่างๆ ที่บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์อิสลามตามทัศนะ ของอุละมาอุมุตะก๊อดดิมูนกับมุตะอัคคีรูน (อุละมาอูที่มีชีวิตในสมัย 300 ปีแรกและหลัง 300 ปีจากฮิจญเราะฮ์ศักราช)

1) หลักการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับอัลกุรอาน ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ภายในและภายนอกโดยใช้หลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. หลักการตีฟสิร์ ผู้วิจัยใช้หลักการตีฟสิร์ บิลมะฮ์อูร หมายถึง การอธิบายอัลกุรอาน โดยการยึดเอาหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดในการอธิบายอัลกุรอาน ก็คือด้วยอัลกุรอานหรือด้วยอัลหะดีษหรือด้วยคำอธิบายของเศาะหาบะฮ์ และหลักการตีฟสิร์บิรเราะฮ์อียี หมายถึง การอธิบายอัลกุรอานโดยการยึดเอาหลักฐานจากทัศนะของอุละมาอูมาบรรยายอัลกุรอาน และมีอัลหะดีษและอัลอะษัรมาสนับสนุนคำอธิบาย

ข. ผู้วิจัยวิเคราะห์หรือวิจารณ์สถานภาพของอัลหะดีษ โดยยึดหลักวิชา มุศฎอละฮ์อัลหะดีษ

ค. ทัศนะของนักวิชาการ (อุละมาอู) ผู้วิจัยใช้ทัศนะหรือแนวคิดที่ใกล้เคียงที่สุดกับหลักฐานอัลกุรอานและอัศสุนนะฮ์ เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นทัศนะอะฮ์ลิสสุนนะฮ์วัลญะมาอะฮ์

2) แหล่งข้อมูล

แหล่งที่มาของข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการและกระบวนการเรียนการสอนในสุเราะฮ์ลูกมาน ผู้วิจัยได้จากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
2. ห้องสมุดวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. หอสมุดมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา
4. ห้องสมุดโรงเรียนคารุสสาลาม
5. เว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.9.4.2. ภาคสนาม

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขออนุญาตรับรองและแนะนำตัวจากภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลไปยังโรงเรียนที่จะทำการเก็บข้อมูล
2. จากนั้นผู้วิจัยนำหนังสือแนะนำตัวจากภาควิชาอิสลามศึกษา ไปยังโรงเรียนที่จะทำการเก็บข้อมูลเพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างด้วยตัวเอง
3. ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์ที่ได้ นำมาดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยต่อไป

1.9.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้มาสรุปประเด็นสำคัญ ของแต่ละประเด็นปัญหาตามรายด้าน ทั้งสามด้าน คือ หลักการเรียนการสอนด้านอะกีดะฮฺ หลักการเรียนการสอนด้านอิบาดะฮฺ และหลักการเรียนการสอนด้านคุณธรรมจริยธรรม แล้วนำเสนอเชิงบรรยายประกอบการอภิปรายผล